

Razklal sem vodo, jezero odpira svojo globino in me sprejema vase. S skale mi maha Lena in mi čestita. Ribiča sta vrgla trnke in mi nekaj kričita. Verjetno se z Leno veselita mojega uspelega skoka.

Po stezici se vzpnem na skalo. Razpraskana bedra in ogorele prsi mi pokrivajo kapljice vode. Lenina glava leži ob mojih nogah. Njeni topli prsti mi grejejo mišice, z ustnami lovi hladne kapljice in šepeta, ne da bi se potrudila skriti sijaj svojih oči:

»Saša!«

...Zvečer sva še zmeraj v planinah. Že je videti Magnitogorsko dolino, ki žari ko zvezdnato nebo. Ogenj Martinovih peči odseva na temnih oblakih in je kakor zarja vzhajajočega sonca. Previdno sedeva na kamen. Mesec naju obliva s svojim belim dežjem.

Sediva neskončno dolgo...

V sanatorij se vračava po obrežju, po katerem vrvi množica sprehajalcev. Ljudje se ustavljajo in naju radovedno gledajo: objeta stopava, zagorela in s pesmijo v očeh. Ob slovesu mi položi Lena svoje gibčne roke na glavo in zašepče z zaprtimi očmi:

»Saša, najbrže ne bom več smela plezati po skalah.«

Še zmeraj ne razumem. Pokrije mi roko z vročimi ustnicami in pristavi: »Dragi, še bolj ga boš moral imeti rad kakor mene.«

In steče po marmornatih stopnicah v ženski oddelek sanatorija.

Jaz pa zdrvim v naš oddelek, se vrtim po sobi, objemam strica Mišo, novega prijatelja Koljko Bogatireva, zidove, posteljo, ogledalo. Rotim radio in pse, naj molče.

Potem stečem po spečem sanatoriju k inženirju Garbuzu. Bliskajoč z zlatimi zobmi me prime za roko, se smehlja in pravi:

»Razumem, razumem, pojdi. Pojdi spat!«

STARI PRISELJENEC OB KUHINJSKEM OKNU*

LOUIS ADAMIČ — VITO KRAJGER

Za svojo številno družino, sorodnike in prijatelje je Anton Kmet »oče Tone«. V slovenščini, ki je njegov materin jezik, pomeni oče poleg roditelja tudi naziv za starega moža, medtem ko je Tone družinska skrajšava njegovega imena. Da je oče Tone star mož, o tem ne more biti nobenega dvoma.

Njegovo izžeto, suho telo je sključeno, suhi vrat sili iz štrlečih, zaradi starosti zaostrenih lopatic, in zaradi nog, ki ga že slabo nosijo, sedi oče Tone vse dolge dni na trdem, cvilečem starem naslanjaču ob majhnem oknu v kuhinji v pritličju svoje hiše št. 6208 Schade avenije v Clevelandu, država Ohio. Tam posedeva po deset do štirinajst ur dnevno in gleda na dvorišče, kjer ni mnogo videti; gleda in vleče svojo roženo pipico in puha dim v kratkih, določenih presledkih; in ko tako sedi, gleda in kadil, misli svoje misli.

Včasih kaj zagodrnja ali zahrka sam pri sebi, kakor da bi hotel pritrditi mislim, ki se mu pode po glavi, ali pa dvigne široko, tresočo se roko, ki je že

* Objavljeno v ameriški reviji »The Saturday Evening Post« julija 1940.

oslabela, in nedoločeno zamahne proti svetu; včasih pa napravi kako opazko proti svoji ženi ali komu drugemu, ki se nahaja ravno v območju njegovega glasu, ki je že zelo slaboten. Razen v takih primerih in ko vleče pipo in puha dim, je popolnoma tiho, pogostokrat nepretrgoma cele ure skupaj. Včasih niti kadi ne, marveč samo sedi in premišljuje, pogosto pa brez dvoma tudi samo sedi. Je trdnega zdravja, samo zelo star je že.

VRSTA OBLETNIC

V začetku pomladi l. 1940. je oče Tone v kratkem razdobju treh tednov proslavljal kar šest obletnic. Osemdesetletnico svojega rojstva v vasi Ajdovec pri Zužemberku na Dolenjskem, ki je bilo takrat še avstrijska pokrajina; petdesetletnico, kar je prišel kot priseljenc v Združene države; obenem petdesetletnico, kar je začel delati pri Ameriški družbi za izdelovanje žice in jekla v Clevelandu na 40. ulici; 48 let je poteklo, kar se je oženil s Karlo Novinec, ki je prišla v Ameriko poldrugo leto za njim iz vasi Veliki Lipovec na Dolenjskem; 47-letnico, kar se mu je rodil prvi sin med njegovimi enajstimi otroki, 25-letnico, kar je stopil v pokoj in prejema za svoje delo mesečno pokojnino. Prišel je pač do zaključka, da je svoje delo na svetu izvršil, ter se usedel v ta stol ob kuhinjskem oknu, ki je bil takrat še nov in še ni škripal; od takrat gleda predse in kadi od ranega jutra do večera, vsak dan, teden za tednom, mesec za mesecem, leto za letom ter čaka na ček, ki mu ga poštar prinese točno vsak mesec prvega.

Kakor gleda oče Tone sedaj v pozni starosti na svoje življenje, mu te obletnice predstavljajo in odkrivajo njegove najpomembnejše brazde. V njihovem okviru se suče ves tok njegovih misli in besed. Kakor gleda sedaj na stvar, mu je v življenju samo eno dejstvo še važno, da namreč ni državljan Združenih držav, ker ni hotel postati; vendar je kljub temu trdno prepričan, da je vendarle »neke vrste Amerikanec«.

Angleščino le malo razume, govoriti je ne zna. Njegovo izrazno sredstvo je slovensko kmečko narečje, uporablja pa tudi mnogo ameriško-angleških besed, ki jih prikroji slovenskim oblikam, katere se prilegajo njegovemu jeziku. On izgovarja house »gauz« (hiša, op. prev.), shoes so »shukhi« (čevlji, op. prev.), street je »štrit« (ulica, op. prev.) in beer je »pir«.

Rad pripoveduje dogodke iz svojega življenja, ki jih je že tolikokrat pripovedoval, da so sedaj zanj resničnejši od resničnosti same; ima presenetljivo dober spomin in kadar začne znova pripovedovati o kakem »dogodku«, ga pri tem doživlja sedaj bolj kakor takrat, ko ga je v resnici doživel. Poslušati ga je prijetno, čeprav se pogosto ponavlja, kar je sploh navada starih ljudi. Ko se včasih zaloti, da spet pripoveduje kak odlomek iz svojega življenja, še ne dolgo potem, ko je zadnjič o njem pripovedoval, se opravičuje nekako takole: »Zakaj se pa ne bi ponavljal? Podoben sem staremu konju, ki je privezan h kolu v zemlji in ki stopa vedno po istih stopinjah. V tej starosti se ne boš spuščal v nove dogodivščine, kakor so to delali še v starih časih.«

Njegova življenjska zgodba ni brez značilnosti, če je to pravi izraz; doživel je vse, kar more doživeti star mož, ki vse svoje življenje ni bil drugega kakor samo delavec. Mogoče bi celo lahko trdil, da so delci njegove zgodbe tipični za večino starejših priseljencev, ki so živeli v Ameriki dolgo časa, ne da bi postali državljani in ki so danes že po veliki večini pomrli. Kar se tiče očeta Toneta, jih dočaka lahko še sto in si to tudi želi.

Ko se je Tone Kmet izkrcal kot tridesetleten mož pri Castle Garden v new-yorskem pristanišču, je meril šest čevljev trideset palcev, bil je koščen in veder, sama mišica in koža; močan in raven kakor steber, ki podpira cerkveni obok, in tudi sicer prijeten za pogled. Imel je goste, temno rjave lase, orlovski nos, moške brke pod njim, izzivalen pogled v rjavih očeh.

Njegov priimek Kmet pomeni v slovenščini tudi poljedelca in bil je res pravi sin zemlje, pravi kmet. V šole ni hodil nobene, vendar je znal nekoliko brati in podpisati svoje ime, če je bilo treba. Ker je bil doma drugorojenec in je moral kot tak, kakor vsi ostali mlajši bratje, zapustiti rodno hišo in si poiskati službo in zaposlitev kjer koli, se je odločil, da gre v Združene države.

Iz New Yorka je Tone odpotoval v nekem priseljeniškem vlakcu. V Clevelandu so na kolodvoru večino njegovih sopotnikov pričakovali sorodniki in prijatelji, njega pa ni čakal nihče. Tudi sam ni nikogar pričakoval. Imel je košček papirja z naslovi cele vrste svojih sovaščanov iz Ajdovca, ki so šli že pred njim preko luže; zato ni bil v skrbeh. Bil pa je nekoliko zmeden od vsega hrupa ljudi, kako so se gnetli v konjsko cestno železnico in ni vedel, katero pot bi ubral. Tedaj se je ustavil pred njim velik tovorni voz, visoko naložen s sodčki piva; voznik se je sklonil k njemu in zavpil: »Ti si Kranjec, ali ne?«

»S'm,« je odgovoril Tone, »sem.«

Voznik se je široko zasmel in ga povabil, naj prisede; vzel ga bo s seboj, kamor je namenjen. Razvažal je pivo v gostilne po slovenski četrti mesta in je pogosto pobral novodošlece, če ga je pot slučajno privedla mimo kolodvora.

Odložil je Toneta v gostilni Feliksa Novinca, kjer je živelo še več drugih Ajdovčanov. Feliks je bil brat Karle, ki jo je Tone dve leti kasneje poročil, kmalu potem, ko je prišla preko.

Dva Ajdovčana, ki sta bila v prenočišču, sta delala v tovarni American Steel and Wire Company; takoj drugo jutro po njegovem prihodu sta vzela Toneta Kmeta s seboj in mu naročila, naj se postavi v red onih, ki so na dvorišču čakali na sprejem. Bil je to jutro eden med prvimi sprejet, ker je bil za glavo višji od drugih na dvorišču; odredili so ga nekemu nemškemu mojstru, da je delal z dvema drugima delavcema. Njegovo delo je bilo v tem, da je nakladal velike butare in zavoje žice na tovarne vozove.

Močan ko hrast je Tone Kmet nakladal zavoje in butare, kakor da bi bile iz cunj. Predelavec je to takoj opazil in poklical mojstra, ki je dal poklicati delovodjo in ta prvega obratovodjo; ta je takoj odpustil ostala dva delavca, ker je videl, da nimata poleg Toneta nobenega posla več, ampak sta mu celo v napoto; Toneta pa je pustil, da je opravljal delo treh mož. Tone je to delal z veliko vnemo v prepričanju, da je delo nekaka sinekura, in je kmalu dobival višjo mezdo, 20 centov na uro, medtem ko so drugi prejeli le 10 centov.

Delal je deset do dvanajst ur dnevno, neredko pa je s prekorednim delom podaljševal svoj delavnik na 16 in včasih tudi na 18 ur. Včasih so njegove mišice pokale od preutrujenosti, ko se je vračal domov z dela, in počutil se je nekoliko šibkega v nogah; toda to mu je bilo vseeno, da je le v redu izvršil svoje delo in da je Amerika gledala nanj prijazno.

Karla Novinec je bila nekaj let mlajša od njega, krepka in prikupna ženska, in je takoj po svojem prihodu iz »stare kontre«, stare domovine, pritegnila nase njegove oči, kakor tudi oči ostalih preprostih gostov. Kmalu potem, ko je svoje namene določno izrazil, se je odločila, da ga vzame, ker se ji je zdel zanesljiv, stalen in stanoviten.

Sedaj po skoro petdesetih letih pripoveduje oče Tone kaj rad o teh časih, če le dobi koga, ki ga posluša: »Takrat ni bila velika umetnost oženiti se in si ustanoviti lasten dom. Včasih sem sicer potegnil na plačilni dan, ki je bil vsaka dva tedna, samo petnajst dolarjev, toda tudi to še ni bilo slabo. Prebil si lahko s sedem do osem dolarji na teden. Če je bilo kaj več ‚obertajma‘, nadur, in sem prinesel domov osemnajst ali dvajset dolarjev, je bilo že toliko, da sem lahko dal po ovinkih čutiti tudi sosedom, vendar tako, da niso mogli govoriti, da se baham, ampak so le govorili: Dobro zaslužiš, Tone, ti in tvoji ne boste stradali.«

»Z ženo sva imela v najemu stanovanje dveh sob; postavila sva postelje vanje in vzela ljudi na hrano, mlade ljudi, ki so prišli preko iz ‚stare kontre‘, kar nama je precej pomagalo. Vsi smo bili zadovoljni.«

Zadnji stavek je eden njegovih najljubših. Z njim zaključí večino svojih pripovedovanj o starih časih. Izreče ga z istim končnim poudarkom, kakor amen v očenašu.

SADOVI PREVELIKE VNEME

Štiri leta je Tone Kmet dvigal butare in zavoje žic s tal na tovarne vozove. Nato so ga prestavili k boljšemu delu, v hladilnico, kjer so žico kemično obdelovali. Delo je bilo tu veliko lažje in Tonetu Kmetu je bilo to seveda prav. Prišel je že v štirideseto in naporno delo v skladišču ga je nekoliko vzelo. Novo delo je bilo tudi nekoliko bolje plačano, ker je zahtevalo nekaj več odgovornosti, »kar me pa seveda ni napravilo norega«.

Nekega dne so kemiki v prisotnosti več mojstrov preizkušali neko novo kemikalijo. Opozorili so delavce, naj bodo previdni, ker je snov nevarna. Tone jih je slišal in prav dobro razumel. V trenutni vnemi, da bi zbudil pri mojstvih pozornost, da ne bi pozabili, kakšen močan dečko je še vedno in da bi jim pokazal, da je delo zanj otročje lahko, je sunil z nogo veliko butaro v tekočino, kakor da bi brcnil kepo zemlje v brazdo. Železna plošča, na kateri je stal, pa je bila mokra in tako mu je spodrsnilo. Ko je lovil ravnotežje, se je opotekel z eno nogo v razkrojevalno raztopino kisline.

Potegnili so ga ven in mu hitro nogo pomočili v drugo raztopino, ki je imela nasprotni učinek; kljub temu je bila noga razjedena. Ležal je več mesecev. Zdravnik je prihajal k njemu sprva vsak drugi dan, kasneje vsak teden »in vlekel sem svojo mezdo, kakor da bi delal«.

Omenil sem že, da so Tonetove oči, ko je bil še mlad, imele izzivalen, smel pogled. Tega so obdržale tudi še kasneje. Toda ta pogled je veljal le posameznikom, ki bi se hoteli tepsti ali tekmovati z njim, ali pa kadar je imel pred seboj na tleh velik kup žice, ki jo je bilo treba v rekordnem času zmetati na vozove.

Ni pa bil ta njegov pogled prav nič uperjen proti takim ustanovam, kakor so režimi ali industrijska podjetja ali družbe. V svoji globini je bil Tone, kakor vsak kmet, v vseh pogledih ponižen fant, dejansko precej boječ, ubogljiv in hvaležen — hvaležen za najmanjši znak priznanja in naklonjenosti nasproti njemu. To je bila vsekakor ena najbolj določnih potez njegovega značaja; imel je pa še druge. Odkar je bila njegova mezda vedno za malenkost višja od mezd drugih delavcev, je bila hvaležnost vedno del njegovega vedenja do Ameriške družbe za izdelovanje žice in jekla. Ko so po nezgodi tako lepo skrbeli zanj, je pa postal, umljivo, zvest uslužbenec in družbin človek.

Pred l. 1910. in tudi kasneje je bilo v podjetju več stavk, a se jim ni nikdar pridružil. Sicer ga je to težilo, posebno ko je slišal, da ga imenujejo stavkokaža, vendar se ni mogel odločiti, da bi tudi on zapustil delo. Mogoče tudi, da je njegovo stavkokaštvo v nemajhni meri izviralo iz njegove preračunljivosti v odnosih do družbe; l. 1910. je Ameriška družba za izdelovanje žice in jekla uvedla pokojninsko zavarovanje, na osnovi katerega so dobivali delavci po 25-letnem nepretrganem službovanju del svoje plače kot pokojnino; družba pa je bila naziranja, da soudeležba pri stavki prekine nepretrgano službovanje.

Tone in Karla sta od vsega početka stremela za tem, da bi stanovala v lastni hiši, kar je želja večine kmečkih priseljencev, v katerih živi močan gon po lastnini. Ni bilo lahko uresničiti to njegovo namero z njegovo delavsko mezdo, posebno še potem, ko se jima je vsako drugo leto rodil otrok. Toda l. 1907. sta kupila svoj prvi dom, majhno, ozko enodružinsko hišico. Nato je Tone nakupil nekaj parcel, največ zato, ker se je vsakdo, ki ga je poznal, bavil s kupčijo zemljišč; ko se je Cleveland zelo razširil, jih je l. 1911. prodal za trikrat višjo ceno od one, po kateri jih je kupil. Naslednje leto je prodal svojo hišo, ali bolje povedano, košček zemlje, na kateri je stala, ker poslopje samo ni bilo nič vredno, in si kupil lepo hišo na Schade aveniji, kjer živi še danes.

V prvih dvajsetih letih zakona je Karla rodila enajst otrok, tri fante in osem deklet. Ne glede na nakup hiše in parcel je bilo že samo preživljanje tako številne družine vprašanje zase, ker cene življenjskih potrebščin niso ostale iste kakor l. 1892., ko sta se poročila. Vendar je odraslo vseh enajst otrok; deset jih še zdaj živi in opravlja razna dela prav tako dobro, kakor večina Amerikancev iz vrst spodnje polovice srednjega sloja delavskega razreda.

Najstarejši sin Anton ml., splošno znan tudi kot Tone, je začel delati že z dvanajstim letom in pomnoževati dohodke družine. Bil je vojak v prvi svetovni vojni, potem se je sam izučil za varilca ter je bil zaposlen pri neki družbi, ki izdeluje aluminij. Tam je delal do l. 1939., ko je nenadoma umrl za posledicami, ki so izvirale še iz svetovne vojne. Zapustil je vdovo, ki je priseljenka Slovenka, z dvema hčerama in sinom, ki vsi obiskujejo šolo. Oženil se je namreč pozno.

Najstarejša hči Lina se je prva omožila. Njen mož Ivan Turk je Slovenec, rojen v Nemčiji. Tudi on je izučen varilec in še danes opravlja to delo. Z Lino sta sedaj sredi štiridesetih in imata enajst otrok, med katerimi je najmlajši star šele nekaj let. Tri njene hčere so že poročene, vse tri so zaposlene v tovarnah za obleko družbe »Bratje Richmond«, ki slovi po svojih odličnih delovnih pogojih.

Druga hči Marija je vzela nekega trgovca z mešanim blagom na aveniji sv. Klare, ki je glavna ulica slovenskega dela Clevelanda. Kriza ga je precej trdo prizadela. Ko je stal pred odločitvijo, ali naj proda svojo hišo ali svojo trgovino, je rajši prodal slednjo. Sedaj je nočni čuvaj, Marija pa pospravlja sobe po mestu. Imata fanta in dve dekleti, ki so že odrasli in dva med njimi že delata.

Tretja hči Francka se je omožila, ko je imela komaj šestnajst let. Vzela je Janeza Sveteta, ko je komaj prišel iz stare domovine. Tudi on je varilec in dela pri družbi aluminija; Francka je pa sedaj že petnajst let zaposlena pri družbi General Electric. Imata tri hčere, od katere je ena že omožena. Zivita v lastni hiši.

Četrta Kmetova hči Roza se je omožila l. 1935. Njen mož Janko Rogelj, priseljencec iz Slovenije, je zaposlen pri neki splošni zavarovalnici in je odbornik Slovenskega katoliškega društva, tajnik slovenskega telovadnega društva »Sokol«, predsednik slovenskega Narodnega doma na aveniji sv. Klare, ki je središče družabnega in kulturnega življenja vseh rojakov; poleg tega je izurjen pisec kratkih zgodbic in člankov, ki jih objavlja v slovenskih listih v Združenih državah. Rogljeva stanujeta v prvem nadstropju hiše, ki je last starih dveh, in imata enega otroka.

Peta hči Tonca ali Antoinetta se je omožila l. 1930. Ima fantka in punčko. Njen mož Janez Bukovnik je prišel še mlad v Ameriko in je bil v prvi svetovni vojni letalski fotooperater. Sedaj vodi z uspehom trgovsko fotografsko obrt.

VRENJE V VARILNEM LONCU

Vid in Jožef, dva sinova, ki sta prišla na svet za Tonco, sta svojevrstna moža, sedaj blizu trideset let stara, oba varilca in izdelujeta dele aeroplanov. Oba živita pri starših, kakor tudi njuna mlajša sestra Jerica, ki tudi še ni omožena in je zaposlena pri General Electric.

Dve ostali hčeri sta vzeli dva že v Ameriki rojena Slovenca. Mila dela pri tvrdki Bratje Richman, njen mož pa je mojster v neki manjši tovarni. Bertin mož pa je uradnik newyorške centralne železnice. Mila je brez otrok, Berta pa ima eno hčerko.

Ker so se rodili že v Ameriki, so vsi Kmetovi sinovi in hčere, deset po številu, ameriški državljani; ker so obiskovali ljudske šole v Clevelandu, govore vsi gladko ameriško angleščino, kakršno običajno govore ljudje njihovega socialnega položaja. Vsi pa znajo tudi amerikanizirano slovensko kmečko narečje svojih staršev, v katerem jima včasih nagajajo, ker nista državljana.

Zakaj Tone in Karla Kmet nista postala državljana, je zgodba zase. V teku devetdesetih let prejšnjega stoletja in v prvem desetletju tega stoletja, dejansko vse do prve svetovne vojne, je bil Cleveland — večina slovenskih priselcev ga izgovarja Kleh-veh-lahnd — cilj tako široke reke slovenskih priselencev, da je najbrže postal že takrat in je do danes ostal drugo največje slovensko mesto na svetu. Prvo je Ljubljana, glavno mesto Kranjske. Cleveland je imel takrat, recimo pred kakimi štiridesetimi leti, 70.000 prebivalcev. Docela naraven pojav je, da so v tem novem življu vznikli ljudje, ki so sami sebe postavili za njegove voditelje.

To vodstvo je odlikovala v splošnem napadalnost, poslovna ostroumnost, hrupnost, zvitost, sebičnost in pripravljenost, da bi bili pošteni do svoje okolice, ki pa ni bila nikoli najboljša. Sami sebe so postavili za krajevne politične voditelje svojih sonarodnjakov pri obeh strankah, republikanski in demokratski, in so igrali drugo violino v krogu velikih »ameriških« politikov, med katerimi so bili nekateri po pokolenju Staro-amerikanci, drugi pa irskega in nemškega pokolenja. Voditelji slovenskih priselencev v Clevelandu niso bili ne boljši ne slabši od voditeljev ostalih novih priseljenjskih skupin ali, kar se tega tiče, od kakovosti celotnega ameriškega političnega življenja.

Tone Kmet je bil že pet let v tej deželi, ko je nekega nedeljskega popoldneva prišel k njemu eden takih političnih voditeljev in mu brez vsakega uvoda dejal: »Poslušaj, Tone, jutri vzameš dopust in pojdeš z mano v mesto.«

Presenečen, tako zaradi samega obiska, še bolj pa zaradi te pobude, je Tone vprašal, kaj bi naj iskal v mestu.

»Pobrigati se hočem, da dobiš svojo državljsko izkaznico.«

»Kakšno državljsko izkaznico?«

»Ameriško državljsko izkaznico, seveda. Naj te prav nič ne skrbi,« je hitro nadaljeval voditelj, »plačal ti bom pot v mesto in nazaj in dal tudi za nekaj vrčkov piva in kupil boljše cigare.«

»Toda jaz ne znam govoriti angleščine,« se je branil Tone, »in sploh ničesar ne razumem. Jaz sem samo kmet, samo delavec. Kako bom mogel dobiti državljsko izkaznico?«

»Ne delaj se bolj zabitega, Tone, kakor si,« se mu je nasmehnil možakar in mu pomežiknil, »in naj te cela reč prav nič ne skrbi. Vse bom uredil jaz. Ti boš takoj dobil svojo listino in na dan volitev boš lahko volil, kakor pravi ameriški državljan. Ali sedaj razumeš? Prišel boš v mojo pisarno ob devetih. Tam bo že cela družba drugih mož, ki bodo tudi šli z menoj.«

To naročilo je Toneta razburilo. V stari domovini je bilo potrebno, da je deset let prebival v istem kraju, predno so priznali človeka iz drugega kraja in mu podelili podsodnost. Bil je prepričan, da se politik moti, ali pa da ima kot politik kaj drugega za bregom; in tako ni šel tisto ponedeljkovo jutro v njegovo pisarno. (Dalje)

MED KNJIGAMI IN DOGODKI

SILVA TRDINOVA: V PROVINCI. Nova izvirna drama je v zadnjih letih velika redkost na slovenskem knjižnem trgu. Še tiste, ki izidejo, se nekam izgube v množici ostale prevodne in domače leposlovne produkcije. Na knjižnem trgu prevladuje trenutno pri nas roman, ki si je končno vendarle pridobil nujno potrebno zanimanje in s tem tudi svoj trg. Slovenski romanopisec si počasi, a trdno utira pot na knjižni trg in med čitatelje, brez katerih si ni mogoče misliti niti njegovega materialnega zboljšanja niti umetniškega napredka, kajti pisati romane, a jih ne moči tiskati, je za pisatelja najmanj tako hud udarec, kakor je za založnika, če ne more njegovega romana prodati. Izkušnje zadnjih let so pokazale, da je tudi široki krog slovenskih bralcev začel marljivo posegati po domači tvorbi. Zdi se celo, da ji je že začel dajati prednost pred prevodi. Pred leti so razvoj v tej smeri nujno zavlačevali založniki prevodne literature, ki se niso le originalnih del izogibali, temveč so velikokrat hote spodrivali domačo produkcijo, ker so pač stroški za prevode manjši, na drugi strani pa niso imeli dovolj poguma napraviti za slovensko delo isto reklamo, kakor jo zmorejo običajno tudi za šibkejše delo iz tuje literature. Skrita borba, ki se je vodila po navadi za kulisami, da javnost zanjo sploh ni izvedela, se je končala v obojestransko zadovoljnost. Slovenski roman je končno našel svoje odjemalce in bralce in tako tudi svoje založnike. Drugače je z dramatiko, za katero se v resnici pri nas danes nihče ne briga, nasprotno, sodobni slovenski dramatik sreča pri svojem delu toliko ovir in nasprotovanj, da se smemo čuditi, če kdo sploh še napiše kakšno dramatsko delo. Če je srečno prebredel številne ovire in doživel bodisi v Mariboru ali Ljubljani krstno predstavo svojega dela, se začne zelo klavrno in po navadi tudi zelo ponižujoče iskanje založnika. Čeprav je lahko dramatsko delo imelo pri uprizoritvi izreden uspeh, najde avtor težko

Sprehajal sem se po rimskih galerijah in sem moral misliti prav na te bedne umetnostne ponesrečence. Bilá jih je legija. Označujejo samo mero modernega človeka: so povprečje. A nad tem povprečjem je vstajalo nekaj grških kipov kakor gore nad ravan; daljne, kakor bi jih bil kdo dihnil na obzorje. In njihova višinska čela so izginjala v oblake.

STARI PRISELJENEC OB KUHINJSKEM OKNU

LOUIS ADAMIČ — VITO KRAJGER

KMET IN POLITIK

V Tonetovi glavi se je poleg tega v tej zvezi porodila misel, ki ga je zadela kakor udarec: on je tu tujec, kaj pa ve sploh o ameriških zadevah? Razen besed in stavkov, ki so v neposredni zvezi z njegovim delom v žični tovarni, ne zna angleščine. Možakar mu je rekel, da bo lahko volil, če dobi to listino; toda za koga ali proti komu? Medlo se je zavedal vse velike zapletenosti ameriških zadev; in kako bi on mogel razvozlati vse te stvari, da bi lahko potem volil o njih. Ne samo skromnost, ampak tudi neke vrste kmečka bistrournost in smisel za resničnost, so ga privedli do teh samo po sebi umevnih omejitev. »Ne smeš pričakovati, da bi žaba letela kakor vrabec; tudi ne boš izrezal hrasta iz jelke.«

Naslednjo nedeljo je voditelj spet nepričakovano prišel in vprašal, zakaj se Tone ni prikazal.

Tone se je odločil, da možakovega vedenja ne bo več prenašal. Poleg tega je zvedel, da je politik angliziral svoje ime in Tonetu se je porodilo vprašanje: »Zakaj bi Slovenec kot Slovenec popravljal ime in hotel postati Anglež?«

Toda Kmet se je obvladal in storil vse, da bi bil vljuden s človekom, ki je bil gost v njegovi hiši, čeprav ga ni povabil. Izjavil je, da mu ni do državljanstva, ker se boji, da bi ne vedel kako voliti, če bi prišlo do volitev.

»Ni treba, da veš kako.«

»Ne razumem vas,« je odvrnil Tone, čeprav je začel razumevati tako dobro, da mu je postalo vroče pod ovratnikom.

Voditelj je nadaljeval s priliznjenim nasmehom: »Vse, kar boš moral storiti, bo, da boš volil tako, kakor ti bom jaz rekel, viš.«

Tone je zelo jasno videl. Odločno je odkimal z glavo, nato pa je izrekel ostro naslednje premišljeno umerjene besede: »Če je stvar taka, kakor pravite, ne bom nikoli poskušal postati državljan. Ne trpim, da bi me kdo k čemu silil. Vzemite svojo listino. Želim edino, da me ljudje puste pri miru in da imam delo. Če delam tako dobro, kakor morem, in če živim, kakor se spodobi za moža, sem ravno tako dober kakor kateri koli državljan katere koli države, viš.«

Možakar je odšel in ni več nadlegoval Toneta. In ker ni Tone dvignil svoje izkaznice, je tudi Karla ni dvignila.

Tone Kmet je vedno zelo skrbel za svoje zdravje. Tudi ko je bil mlad, je jedel in pil zmerno in ni nikdar nobene stvari jedel prevroče. Ni ne pil ne kadil. L. 1910., ko je izpolnil 50. leto, je postal kos hipohondra. Zbolel je za daljšim hudim prehladom, ki je prodrl tudi v njegove kosti in ga za nekaj tednov priklenil na posteljo. Z nemajhnim nemirom je ugotovil, da v Ameriki mnogo ljudi umre že v štiridesetih in petdesetih letih, medtem ko v stari domovini moški in

ženske dočakajo 80 in 90 let. Tone Kmet pa si je vbil v glavo, da bo vseeno dolgo živel in na nekakšen način prav v Ameriki, ki mu je ugajala bolj in bolj.

Kmalu nato je sklenil, da bo pustil delo. Dejansko je to tudi že sporočil tovarni. Mojstri, ki so ga poznali že dve desetletji, so prišli k njemu in mu prigovarjali, naj ne bo neumen. Njegov načrt ni pameten. Imel je na dobrem dvajset let službe, po petih nadaljnjih letih pa bo imel pravico do pokojnine. Povišali so mu mezdo od 50 na 60 centov na uro in vrnil se je na delo še za pol desetletja, predvsem zato, ker je po skrbnem preudarku ugotovil, da bo imela družina, če zapusti delo, vražje čase, če se bo hotela prebiti. Hiša še ni bila plačana, razen tega pa trije ali štirje otroci, ki so šele začeli delati, še niso mnogo zaslužili.

Po 25 letih dela pa je Anton Kmet 1. 1915. zgodaj nekoč prišel z dela in rekel svoji Karli, da je »zmartran« in izčrpan. Ostal bo doma naslednji in mogoče ves preostali teden; mogoče celo dalj časa, mogoče...

Usedel se je v oni stol pri oknu s štirimi šipami v kuhinji in začel premišljati o vsem življenju, delu in smrti. Zakaj bi sploh še dalje delal? Dovolj je delal, ali ne? Ali ni bila žica, ki jo je obdelal, raztresena po celi Ameriki, držala stvari na njihovih mestih, zadrževala živino na njenih pašnikih. Na dolgu je bil še celo vrsto obrokov za hišo, vendar jih sedaj ne bo težko odplačati. Štirje otroci so delali in prispevali k dohodkom družine.

Misel na ček s pokojnino ga je vsega prevzela. Včasih v preteklosti sploh ni verjel, da jo bo kdaj res prejemal. V stari domovini dobivajo pokojnino samo uradniki; ljudje, ki so izobraženi in vzbujajo videz, da nekaj pomenijo. Da bi on, ki je živel nekoč v Ajdovcu pri Zužemberku, prejemal kdaj pokojnino, je bilo, milo povedano, malo prismuknjeno misliti. V preteklosti je včasih verjel, da jo bo dobival, včasih pa spet ne; sedaj je pa sedeč v svojem stolu v kuhinji po petindvajsetih letih dela sklenil, da gre v pokoj, deloma tudi zato, da preizkusi to pokojninsko zavarovanje. Videl bo, ali je ustanova, ki se imenuje United States Steel and Carnegie Pension Fund, katere član je Ameriška družba za izdelovanje žice in jekla, le utvara ali resnična zadeva.

Spet so prišli k njemu trije ali štirje tovarniški mojstri in se mu posmehovali ter se norčevali iz njega, da hoče postati pri teh letih upokojenec. Saj je še pravi piščanec in še mlajši! Toda Tone Kmet se ni brigal za njihovo zbadanje. Dovolj je delal v tovarni; in večkrat je ponovil svojo prošnjo, naj se pobrigajo za njegovo pokojnino in se sam pri sebi nasmihal, ko so se mu oni smejali, ter sedel s prekrižanimi nogami, kadil in gledal skozi okno.

Kak mesec kasneje je nekega jutra poštar prinesel dolgo ozko kuverto. Anton Kmet jo je odprl: v nji je bil ček. Na njem je bilo ime družbe United States Steel and Carnegie Pension Fund v debelem tisku. Dalje je bilo tu njegovo ime, natipkano z velikimi črkami. Spodaj je bilo nekaj podpisov in tam je bila napisana končno tudi vsota v številkah in s črkami: ena in dvajset dolarjev in štirideset centov. Kazalo je, da je vse v redu. Vendar pa je kranjski skepticizem strašna stvar in Anton Kmet še ni verjel, da je ček pristen. Mogoče so mu mojstri iz tovarne kakšno zagodli. Bili so veliki šaljivci.

Sedel je pri oknu in obdržal ček pri sebi več dni ter ga vsako toliko ogledoval. Končno je zahteval peresnik in črnilo, kakor je bila njegova navada ob plačilnih dnevih, ga podpisal na hrbtu in poslal Toneta, da ga vnovči v prodajalni na oglu ulice.

Mladi Tone se je vrnil z denarjem, ki ga je stari mož preštel in ga spravil v žep. Vendar še vedno ni bil prepričan, če ček ne bo priromal nazaj, ter je

počakal še en teden, nakar je ponovno prejel denar... ena in dvajset dolarjev in štirideset centov, kar je že nekaj... dovolj za vse njegove potrebe od meseca do meseca.

KOS PAPIRJA, KI NEKAJ VELJA

Ček prihaja od tega časa sedaj že pet in dvajset let. Oče Tone ga čaka vsakega prvega v mesecu, ali drugega, če je prvega nedelja ali praznik; še vedno ga pa vsakokrat na kakršen koli način presenetiti.

Ček položi na mizo, do katere lahko seže s svojega stola in ga pusti tam do večera: vsako toliko se ozre po njem, medtem ko vleče pipo in zahrka ali zagodrnja sam pri sebi. Zvečer pa navadno kdo izmed otrok vpraša: »Oče, ali želite, da grem za vas vnovčič ček?«, na kar pritrdilno pokima. Prinesejo mu črnilo in peresnik, sam pa porabi več minut, da namesti očala in se podpiše in reče: »Tu je papir, tu.«

V zadnjem četrtem stoletju je prebil več kot devet desetih svojih dni tu pri tem oknu v kuhinji. Nikoli ga to sedenje ne utruji. Ves ta čas ni šel iz hiše več kot po enkrat na leto. Pred leti se je ob neki priliki peljal z avtomobilom, toda voznja mu ni prijala in nikoli več ni sedel v kak avtomobil. Poim je muh take vrste, svojevrstnih stvari in zamisli, kakor jih označuje njegova družina; toda mnenja so, da je upravičen do njih. Eno njegovih načel je: pustite živeti vsakega na njegov način.

Od svoje upokojitve dalje ni oče Tone niti mignil več z mezincem, da bi storil kaj več, kakor to, kar je potrebno, da zadovolji svojim potrebam — tudi to je značilno zanj. Delal je trdo in dobro v svoji aktivni dobi in opravljal delo dveh, treh mož: sedaj je pa njegov smoter pošteno lenariti.

Ob mojem zadnjem obisku zgodaj l. 1940. ni bil že iz hiše dve leti in ni imel nobenega namena, da bi kmalu šel. Preteklo poletje so hišo na novo porbarvali, toda oče Tone ve le iz pripovedovanja, s kakšno barvo. V resnici ga tudi ne zanima. V gornjem nadstropju hiše ni bil že dva in dvajset let.

Misli na svojo številno družino, vendar ga zanimajo čisto človeške, vsakdanje stvari iz njihovega življenja, ne toliko, koliko imajo ali zaslužijo, kakor dejstvo, da nekaj imajo in zaslužijo in kakšne vrste osebnosti in delavci so. Skoro vsak drugi dan porabi eno ali dve uri s tem, da našteva svoje vnuke po imenih v starostnem vrstnem redu. Če se zaloti, da se je pomotil, se ustavi in začne spet spočetka. To mu je v globoko notranje veselje, obenem mu pa služi za preizkušnjo spomina, kakor tudi za njegovo vežbanje.

Hrana starega moža je silno skromna. Vedno ima pri sebi zalogo suhih češpelj in kranjskih klobas, ki jih cela vrsta v clevelandski Sloveniji pripravlja na isti način, kakor jih že skozi več stoletij pripravljajo v stari domovini. Te klobase in češplje so glavna postavka v njegovi hrani. Zjutraj, ko se prestavi iz postelje v sobi poleg kuhinje v stol pri oknu v kuhinji, vzame običajno skodelico kave s koščkom kruha, ki ga namaka, eno ali dve uri kasneje pa perišče češpelj in kozarec mleka; nato kos klobase, ki jo prežveči z nekaj preostalimi zobmi, in perišče češpelj ali še kozarec mleka; kadar pač začuti lakoto, kar se dogaja skoro vsake štiri ure. Rednih obedov pa ne pozna.

Pred nekaj leti je začel zmerno piti. Kupil si je včasih nekaj sodčkov vina, ki so jih zanesli v klet in iz njih potem večkrat na teden prinesli v steklenici zanj vino. Steklenica je stala pri desni nogi njegovega stola in kadar koli si je zaželel požirek, je segel po nji in si nalil kozarec. Nenadoma se je pa začel slabo počutiti in poklical je zdravnika, ki mu je svetoval, da bi bilo pripo-

ročljivo, če bi vino opustil in namesto tega raje popil kakega pol litra mleka na dan. To je bil za očeta Toneta hud udarec, ker se je rodil »pod trto«; ker pa hoče živeti čim dalj, je ubogal zdravnikov nasvet.

Spomladi l. 1939. so nastopili težki časi za očeta Toneta. Najprej je umrl njegov sin Tone, kar ga je hudo zadelo. Nato je njegova Karla zbolela v zgodnjih sedemdesetih letih za žolčnimi kamni in se je morala podvreči operaciji, kar je imelo za posledico, da je za nekaj časa izgubil nekaj svoje svetle dobročudnosti. Ko je bila odsotna, je izgubil apetit za češplje in klobase in mleko; povrnil pa se mu je, ko se je ona vrnila iz bolnice. Po nekaj mesecih je bila spet stara trdna grča in je spet prevzela nase vso skrb za Kmeta.

Oče Tone še vedno dobro skrbi zase in če ne pride kaka težka bolezen, bo lahko živel še precej dolgo. Njegova volja do življenja je trdna, vendar ne pretirana, ne oklepa se ga boleestno. Potem ko je vse opravil in povedal, je zanj življenje bolj vesela zadeva in sam se čuti še trdno zasidranega v njem.

Sam s seboj mnogo govori in večina njegovih opazk vsebuje grob in robot humor. Nekatero njegovo opazko in navado, ki so na videz otročje ali naivne, zlasti one ob prihodu čeka, so v bistvu zakriti neposredni komentarji njegovega lastnega gledanja na svet in v bistvu izraz samozadovoljstva s seboj in svojim položajem, komentarji, ki njega samega prepričujejo.

Včasih pokliče svojega zeta iz gornjega nadstropja k sebi. Želi ga kaj vprašati ali mu kaj povedati. Njegova vprašanja so zavita, neizbrana, segajo v vsa področja, vendar malo kdaj nejasna ali nesmiselna, če se človek prilagodi njegovemu toku mišljenja. To so vseskozi trda vprašanja, ki so se porodila v starih možganih in so vendar še polna humorja.

»Sedi k meni, Janko,« je rekel nekega dne v zvezi z njegovimi mnogimi slavji v začetku leta 1940., »primakni stol in pridi bliže k meni, da mi ne bo treba tako glasno govoriti... Premišljeval sem, Janko, o tem uradu, od koder prihaja moj ček, o tej United States Steel and Carnegie Pension Fund. Kaj je to? Kakšen kraj je to? Dobro...« je odgovoril samemu sebi, kar rad dela, »jaz si predstavljam urad v kakem velikem nebotačniku visoko gori blizu oblakov z mizami in pisalnimi stroji in centralno kurjavo, podoben pisarnam Ameriške družbe za izdelovanje žice in jekla, ki sem jih večkrat videl. In tam sede oni, kdor koli so že; sede pri svojih mizah in pisalnih strojih in izdelujejo čeke ter podpisujejo in jih nato pošiljajo — kakor bog v nebesih. Kar pa bi rad vedel, je tole: Kaj sem jaz zanje? Sem jim samo ime, eno izmed mnogih v njihovih imenikih? Kajti pet in dvajset let me ni nihče prišel pogledat. Nihče me ni vprašal kar koli si bodi. Biti morajo vsevedni; kako sploh vedo da sem še živ? To morajo biti bogovi, ali ne?«

Odhrcal se je.

»Poleg tega, kje jemljejo denar, ki mi ga pošiljajo? Ali si ne rečejo vsakokrat: Kdaj bo ta stara kanalja na Schade aveniji v Clevelandu umrl, da bomo lahko ustavili pošiljanje denarja? Že pet in dvajset let mi semkaj pošiljajo vsak mesec ena in dvajset dolarjev in štirideset centov. To je skupaj nanese že ogromno denarja. Kje ga dobivajo? Biti morajo bogovi, vsemogočni. Njihovi čeki so bili vsi dobri. Do sedaj ni bilo med njimi še niti enega, ki bi ne veljal. Druga razlaga, Janko, je lahko, da so dobri Amerikanci. Odličen narod so ti Amerikanci.« In spet se je odhrcal.

Nadaljeval je: »Toda šalo na stran, Janko, ali ne misliš, da se bodo naveščali pošiljati ves ta denar, ko tu tako sedim in ničesar ne delam, samo sedim; ali pa da jim bo zmanjkalo denarja, čeprav so Amerikanci. Ne da bi se trgal

zanj. To je njihov posel. Jaz sem svoj del izvršil... Vsa stvar je čudna, če začneš premišljati o nji. Jaz prejemam pokojnino! To je šala; toda naj bo samo zame. Zato bi rad še dolgo živel, veselim se življenja. Kaj drugega so sicer šale, kakor da nas razveseljujejo, in če umrem, kdo se bo razveseljeval z njimi!»

Ob nekem svojem obisku sem omenil očetu Tonetu, da so v Združenih državah ljudje, med njimi tudi člani Kongresa v Washingtonu, ki se razburjajo nad tujci in onimi, ki nimajo državljanstva in da nekateri zahtevajo, da se izženejo vsi v tujini rojeni, ki nimajo svojih listin o naturalizaciji.

»Taku?« je vzkliknil stari tujerodec ob kuhinjskem oknu. Nekaj časa je molče kadil in gledal skozi okno. Nato se je odhrkal in rekel: »Dobro, mogoče sem ga polomil, ko nisem vzel svoje državljsanske izkaznice. Mislite, da si ne upam priznati, da sem ga, pravim, mogoče, da sem ga. Povem vam pa, kaj napravite: privedite te ljudi sem prvega v mesecu, vsak mesec, kogar koli; pripeljite jih in jaz jim bom pokazal svoj ameriški papir, ki dokazuje, da sem delal v redu in da sem storil, kar so od mene zahtevali. Jaz nisem prosil za ta papir. Tudi ga nisem jaz plačal. Nihče ni niti z mezincem mignil za to, da sem ga dobil. Delal sem, dokler nisem storil dovolj za eno človeško življenje in Amerika mi sedaj daje ta papir enkrat na mesec že pet in dvajset let... Povejte tem ljudem, kdor koli so že, naj pridejo k meni in pokazal jim ga bom.«

Zopet je umolknil, sedel, vlekel svojo pipo in gledal ven na dvorišče, kjer je sedel vrabec na veji drevesa blizu okna. Nato se je pa oče Tone spet nenadno odhrkal: »Poglejte ga. Imenujejo ga ameriški vrabec. Kaj ga je napravilo za Amerikanca? Ali je dobil svoje papirje? Poslušajte, tam v Ajdovcu na Dolenjskem sem videl vrabce, ki niso bili prav nič drugačni.« Odhrkal se je spet s prav resnično veselostjo. Nato: »Vrabec je vrabec, človek je pa človek, al' ne, ali ni tako?«

IZ ČEŠKEGA SLOVSTVA

B. BORKO

»Hvězdy nad Triglavem. Moderní poesie slovinská.«

V prvi polovici l. 1940 sta izšli v zamejstvu dve antologični zbirki slovenske poezije: v Bratislavi »Piesne zpod Triglava« v prevodu slovaškega pesnika Geraldinija in v Pragi »Hvězdy nad Triglavem«. Češka zbirka je izšla kot 40. zvezek Melantrichove knjižnice »Poesie« v lično opremljeni knjigi na 100 straneh. Pesmi sta izbrala in uredila Oton Berkopec in Josef Hora. Berkopec je spisal šest strani obsegajočo spremno besedo »Pot slovenske lirike«, ki pregledno in s tistim globinskim znanjem, kakor je dano samo slovenskemu rojaku in pesniku, označuje razvojna pota in duhovne silnice slovenske poezije v zadnjih štirih desetletjih.

Predvsem bodi kronistično ugotovljeno, da so v tem po obsegu skromnem, vendar pa informativno zadostnem in prav okusno izdanem cvetoberu slovenske lirike zastopani naslednji pesniki (številka označuje število pesmi v antologiji): Ivan Cankar (1), Oton Župančič (7), Josip Murn — Aleksandrov (2), Dragotin Kette, (2), Silvin Sardenko (1), Alojz Gradnik (2), Pavel Golia (1), Janko Glaser (2), Fran Albrecht (1), Igo Gruden (1), Joža Lovrenčič (1), France Bevk (2), Miran Jarc (2), Tone Seliškar (2), Anton Vodnik (1), Vida Tauferjeva (1), Srečko Kosovel